

SÆRTRYKK
AV
KIRKE OG KULTUR

NY
K 11

(1941) 21-03-002

Eiliv Skard:
Kirke og kultur

KIRKE OG KULTUR

Av professor dr. EILIV SKARD

Spørsmålet om *kristendommen og kulturen* er ikke det første spørsmål som blir aktuelt når mennesket står overfor det religiøse problem. Det første er det rent personlige spørsmål om min stilling til «det hellige», til den makt som jeg mer eller mindre klart anerkjenner som avgjørende i tilværelsen. Men dersom dette problemet løses slik at jeg mottar det tilbud fra Gud som kristendommen gir seg ut for å være, og gjør den erfaring at Gud gir det han lover: et liv med større frihet, rikdom og effektivitet, da blir riktignok spørsmålet om kristendommen og kulturen snart brennende. Personlig kristendom er nemlig ikke noe som den enkelte kan bevare og nyte i form av individualisme, den må leves ut i et fellesskap som prinsipielt ikke kjenner noen begrensning. Dermed er det gitt at vi stilles overfor det vidtrekkende problem kulturen, eller som vi ut fra øyeblikkets situasjon kunne være fristet til å si: kulturkrisen. Vi tar foreløpig «kultur» som et rent formalt begrep og lar det omfatte hele området fra politikk og teknikk, rett og moral, til litteratur, kunst og vitenskap.

Når det spørres om kristendommen kan ta styret over hele dette området, faktisk altså over menneskelivet i dets helhet, da ville det være det enkleste å svare med å vise til personlig erfaring, om den enn nødvendigvis må være begrenset. Gud kan både løse individets problemer, rive ned murene mellom mennesker og forene dem i et fellesskap; fremdeles: når et menneske for alvor stiller seg inn under Guds ledelse, medfører dette at hans arbeid — yrket, institusjonen — må sees under en ny synsvinkel, forvandles og kristnes. Her kan vi ikke sette noen grenser; hvis mennesket lar Guds vilje bli bestemmende på det ene område etter det andre, vil den til

Foredrag på Studenterbevegelsens sommerstevne på Sjøstrand 13 august 1941.

sist bli bestemmende for hele kulturlivet. I stedet for teoretisk resonnement kommer da en praktisk anvisning: prøv! Likevel vil vi i dag søke å komme et stykke videre på tankemessig vei.

Ser vi foreløpig spørsmålet under den videst mulige synsvinkel og spør rent alment etter forholdet mellom *kultur og religion*, da er det lett nok å slå fast visse ting som vi tør kalle historiens lære. Historien viser at religionene har spilt en meget stor rolle for de klassiske kulturer i eldre og nyere tid. Og at det må være slik, innser vi lett dersom vi et øyeblikk tenker over vilkårene for høyere livsformer blant mennesker, det som vi kaller kultur.

Der trenges noe som er absolutt, en *autoritet* som uten videre godkjennes av alle, idet den er hevet over individets luner og lyster; lov, rett og moral beror på det absolutte, eller vi kan vel si det «hellige». Men det «hellige» er religionens grunnbegrep. Etter gresk tankegang er det gudene som våker over eden og gjestevennskapet og rettsordenen i det hele; da religionen ikke lenger hadde autoritet, kom oppløsningen både i moral og rett og statsliv. Like sikkert er det at religionen er en viktig kilde for skapende åndsliv, kunst og poesi. Alt skapende arbeid trenger *inspirasjon*, og det «hellige» er iallfall en av de aller viktigste inspirasjonskilder. En vesentlig del av grekernes diktning er religiøs poesi, vi kan bare tenke på tragedien, som er en tolkning av hellige sagn; da religionen ikke lenger hadde den makt at den evnet å inspirere, tørket poesien ut, liksom livet i det hele: «de avlet få barn og ingen poesi», som en engelsk forsker (T. R. Glover) sier om menneskene i hellenistisk tid.

En så betydelig samfunnsforsker som den nylig avdøde Werner Sombart hevdet at et samfunn uten religion må gå i forråtnelse; og Goethe sier: «menneskene er produktive (i poesi og kunst) bare så lenge de er religiøse». Det er — med andre ord — to ting som kreves for at menneskelig liv skal nå full utfoldelse: autoritet og inspirasjon. Begge har sin dypeste kilde i «det hellige».

Og nå ville det være lett å gå videre her og påvise at nettopp kristendommen har hatt ganske særlig meget å si som kultur-makt. Den rettsfølelse, den humanitet og aktelse for men-

neskeverd som lever i Europa i dag, er vesentlig kristen arv, og hva kristendommen har betydd som inspirasjonskilde for kunsten, vitner ikke bare fortidens store religiøse poesi om, men også Sigrd Undsets og Olav Aukrusts diktning. Saktens kunne en også triumferende framholde at kristendommen har vist seg å være *mer* kulturfør enn de andre store religioner. Vi kan f. eks. tenke på dens absolutte sannhetskrav. Et ord som dette: «Sannheten skal gjøre dere frie», har ingen annen religion make til, og det er grunnleggende viktig for alt som vitenskap heter, det burde stå over hver en universitetsportal. Dypere ord er ikke sagt om den frie sannhetsforsknings vesen og verdi.

Men alt dette, som i og for seg er rett og sant, fører oss enda ikke til det sentrale i det kristne kultursyn. Tyngdepunktet ligger nemlig et annet sted.

Det avgjørende forhold i livet er etter kristent syn forholdet mellom Gud og mennesket, og det absolutt viktige er at Guds vilje skjer, at Guds rike blir virkelighet. Alle verdier avledes av dette absolutte. Også det som heter kultur, får verdi bare i forhold til Guds vilje, Guds plan.

I stedet for å utvikle denne tanken videre vil vi søke å vinne klarhet ved å se saken fra en annen side.

En del av mine tilhørere har sikkert lest Carl Fredrik Engestrads bok om Sigrd Undsets middelalderromaner. Det som særlig interesserte meg ved boken, var den treffende karakteristikk som gis av høymiddelalderen. Det er viktig at det lysere og rikere bilde av middelalderens storhetstid som nyere forskning har tegnet, settes i stedet for det uhistoriske skremmebilde som fremdeles er rådende blant folk flest.

For oss er det viktig å minnes at høymiddelalderen fra en side sett betyr et storslagent forsøk på å skape det vi kunne kalle en «kristen kultur». Et par punkter bør framheves.

Karakteristisk for høymiddelalderens livssyn er det at Gud er det givne, det som uten videre står fast. Mennesket kan trasse Gud, men neppe tvile på ham. Livet har dermed et sentrum som ikke lar seg diskutere. Trass i all råskap og villskap var den usynlige verden vel så virkelig som den synlige for disse mennesker. Hele åndslivet preges av kristendommen, hele åndslivet strekker seg mot Gud — som kirkene

med sine høye spir; vitenskapen vil søke Gud gjennom sine tankebygninger, derfor blir all vitenskap «teologi» eller teologiens tjener; kunsten vil tolke Gud, fortelle om hans makt og kjærlighet, vise veien til ham; også i lovgivning og rettsvesen er det kristne innslag sterkt og bestemmende. Kristendom og kirke følger mennesket hele livet igjennom; individet fødes inn i en stor helhet. «Overmennesket» er ikke den store opprører, som i det 19. århundre, men helgenen (Paasche), og middelalderens hverdagsmennesker lever i et dypt innbyrdes fellesskap, de har en bred felles basis. Den nyere tids individualister har det ikke slik, vi må undersøke hverandre, med spørrende blikk — om vi kan finne noen felles basis, en felles interesse eller iallfall en felles hobby. Det var lettere å leve den gangen da fellesskapet var så lett sluttet, — noe av dette kan vi forresten erfare den dag i dag i sydligere land. Den felles åndelige basis var sterk nok til å skape enhet tvers over landegrensene, gjøre Europa til en virkelig åndelig enhet — i en slik grad at vi må bli slått av beundring.

Men — og det er her hovedsaken: for så vidt som middelalderen — med alle sine skyggesider — kan sies å ha realisert idealet en kristen kultur, var det ikke fordi dens åndelige ledere satte begrepet «kristen kultur» opp som et mål og et ideal. Hadde noen spurt dem hva deres mål var, ville de uten nølen ha svart: å realisere Guds rike, *civitas Dei*. Når en moderne historisk lærebok forteller om en middelaldersfyrste at han utførte et stort kulturarbeid, da har disse ordene — som i og for seg kan være rette — lite med middelalderens ånd å gjøre; de gamle årbøker fører en ganske annen tale: den fromme konge gav lover som var fulle av rettferd og mildhet, straffet de overmodige og støttet de svake, grunnla kirker og klostre, bygde hus for fattige og veifarende Kort sagt: han prøvde å realisere Guds rike.

Å søke «Guds rike først» er alltid prinsippet for kristent kulturarbeid. Og på den andre siden: den kulturkatastrofen vi i dag opplever, er resultatet av at Europas åndelige førere gjennom menneskealdre har søkt kulturen for kulturens egen skyld, en streben som finner sitt mest drastiske uttrykk i Nietzsches tanke at utviklingens mål er overmennesket, den kulturelle meteor; her er ikke bare Gud, men også individet

og dets velferd satt ut av spillet. Europa har i de siste menneskealdre gjort det eksperiment som all historisk erfaring må kalle halsløs gjerning, å prøve å rive kulturlivet løs fra dets religiøse grunnlag.

Opphavet til denne irreligiøse kulturstreben og kulturdyrkelse kan vi ikke her undersøke; delvis går den tilbake til renessansen. Men resultatene ser vi for oss, de trenger ingen inngående omtale. Vi kan tenke på den åndelige splittelse, religionssurrogatene, den delte lojalitet; vi kan tenke på det skrikende misforhold mellom den storartede tekniske utvikling og de formål teknikken i dag for en vesentlig del tjener; vi kan tenke på hvordan de nye opplysningsmidler (radio, propagandateknikk) like godt kan brukes til å spre hat og løgn som til å meddele sann opplysning. Vi vil finne noe lignende hvis vi studerer frihetsbegrepets utvikling — eller vi kan tenke på moral og etikk. Forlengst skilte privatmoralen og statsmoralen lag, rettere sagt: staten erklærte at den ville være ubundet av moralske hensyn; konsekvensene ser vi. Men det som her er skissert i få ord, har sin dypeste årsak i at vi har søkt å gjøre oss fri fra den hellige *autoritet* som alene kan gi utviklingen mål og mening, som kan hindre oss i å misbruke teknikken til masse mord og opplysningsmidlene til massefordummelse. Vi har også gjort bitre erfaringer om at det straffer seg når en mener å kunne unnvære religiøs tro som kilde til *inspirasjon* for åndslivet. Meget av det 19. og 20. århundres diktning er unektelig sterkt påvirket av kristendom, selv dikterverkene til Bjørnson og Ibsen, som var opprørere mot den overleverte tro, får sin spennkraft og dybde fra den tro de bekjempet. Men ser vi på den «naturalisme» som bevisst søker å gjøre diktningen til blott og bar analyse av det innbrakte sjelelige disseksjonsmateriale, kan vi neppe unnlate å merke en uhyggelig åndelig inntørring, og en undres ikke over at gode naturalister på sine gamle dager kunne bli grepet av uendelig lede ved alt som het bøker.

Ordet kultur, som det vanligvis brukes, inneholder hverken noen etisk vurdering (det gode) eller noen religiøs-kristen vurdering (Guds vilje). Med «kultur» forstår vi bl. a. diktning — uten at vi klart og bevisst stiller spørsmålet om den tjener noe edelt formål eller ei. Fra kristent synspunkt må

kulturen i sin helhet vurderes etter sin brukelighet i Guds plan. «Kultur» vil fra dette synspunkt sett mer betegne en streben og en viljeretning enn en sum ferdige produkter, og et «kulturmenneske» betyr her ikke først og fremst en som har tilegnet seg visse ferdige kulturgoder, men et menneske som ut fra sine evner og forutsetninger lever under Guds autoritet og Guds inspirasjon.

Med dette er vi kommet tilbake til det vi gikk ut ifra. Kristent kulturarbeid vil ganske enkelt si at mennesket søker å bringe sitt felt, sitt livsområde, inn under Guds kontroll. Men her kan vi atter lære noe av en historisk parallell.

Høymiddelalderen var et storslagent forsøk på å la det som man oppfattet som Guds vilje, være det bestemmende på alle områder. Det er en veldig overgang fra den mørke middelalder, tiden fram til omkring 1000, en av de uhyggeligste perioder i menneskelhetens historie, til høymiddelalderen, den store konstruktive tid. Hva var det som skapte overgangen?

Hovedtrekkene er kjent. Avgjørende er den bevegelsen som utgår fra det franske kloster Cluny, en kristen reformbevegelse som på noen årtier vant og fornyet kirken og dernest på noen årtier vant og fornyet vesentlige sider av kulturlivet. Et par trekk i denne bevegelses historie kan vi lære noe av.

Det hele begynner med en bestemt minoritet, noen mennesker som beslutter seg til å sette de aller strengeste krav til seg selv og sitt eget liv, gjennomføre «en stramare livsstil» — det ville den gangen si: munkelivet etter de strengeste regler, åndelig disiplin, bønn, bot, faste. Selvfølgelig var plikten til skrifte, den er også grunnlaget for det sterke åndelige fellesskap. De var et arbeidslag så sammensveiset at de enkelte var villige til å arbeide anonymt; når bare tanken ble fremmet, fikk det være det samme om enkeltmannens navn ble knyttet til resultatet; en må uvilkårlig minnes steinhoggeren på taket av den store katedralen, som brukte sitt liv til å lage en statue «som bare Gud kunne se». Og dette livet i streng disiplin gav en rekke av disse mennene en enestående evne til å herske over mennesker, fra denne kretsen utgår noen av historiens største herskerbegavelser. I en tid som ellers bare bøyde seg for den brutale makt, trer det fram menn som behersket sin samtid med sine ord og sin autoritet. Det er naturlig nok,

for å ha autoritet vil dypest sett si at mannen ikke bare befaler ut fra sin egen vilje, men på vegne av en høyere makt; Napoleons velde måtte falle, for det går ikke an i lengden å befale over mennesker bare i sitt eget navn. Men her kom menn som var overbevist om at de gikk Guds ærender og ikke sine egne. Dere skal føres fram for konger og herskere — *reges et praesides!* — hadde de lest i Vulgata; men det var ikke minst konger og herskere de ville ha i tale, for de ville Guds rike, intet mindre. For så vidt er den bevegelse de skapte, politisk fra første stund, sier en utmerket middelaldershistoriker (Albert Brackmann).

Vi skal ikke her gå inn på kirkens misbruk av den makt den vant, det kapitel er ofte nok framstilt. Men selve Clunyebevegelsens framvekst viser oss noe meget vesentlig, den viser oss hvordan et kristent lag skal arbeide. De grunntrekkene vi møter her, møter vi alle tider og alle steder som karakteristiske for aktiv kristendom: disiplinert liv i bønn og konsentrasjon, indre enhet, og den autoritet som Gud gir det menneske som lydig lytter til hans befalinger. Det er ikke vanskelig å finne disse trekkene hos de eldste kristne; vi kan møte dem også i dag — så sant som en kristen renessanse i dag forberedes utover den hele verden.

Og her må jeg få si et par ord av mer personlig art. Da jeg for noen år siden møtte kristendommen i en form som tvang meg til å ta standpunkt, var det bl. a. ett av disse trekkene som slo meg. Jeg traff noen av de edleste mennesker jeg har møtt, blant dem noen av de best utstyrte mennesker jeg har møtt. En del av dem kommer til å minnes i historien; de fleste av dem arbeidet like anonymt som steinhoggeren på kirketaket; det var en utfordring til all min akademiske forfengelighet. Men det som aller mest slo meg og som viste meg at her krevdes mer enn sympati, det var følelsen av kristendommens storhet, den overveldende visshet om at den etter sitt vesen er en erobrer makt, en makt som er skapt til å slippes løs på en verdens problemer, ikke bare ambulansvognen bak hæren, men ildstøtten foran, en makt som vil forvandle mennesker og institusjoner, statene og deres politikk, deres *reges et praesides*. Kristendommens totalitære krav skal aldri forties eller forfuskes, «den vil erobre verden,

intet mindre», så sant som Kirkens *Depone colla*: bøy ditt hode! ikke stanser foran noe menneske eller noen myndighet i denne verden.

Men jo mer jeg ser det store i kristendommens oppgave, desto klarere har jeg også kommet til å forstå at det avgjørende for alt er det enkle — å lytte til Gud. Kristen kultur, kristent samfunn skapes i den grad vi lytter til Guds plan. Fra stillheten utgår det hele, freden og virksomheten, autoriteten og inspirasjonen. For det viktigste av alt er å få greie på den lille del av Guds plan som jeg tør håpe å få kjenne — og innstille meg på den.

Kanskje det vi aller mest trenger å være oppmerksomme på er dette: det gjelder å finne Guds plan for vårt *yrke*, vårt arbeid, vårt særlige livsområde. Og her foreligger ikke bare ønsker, men konkrete erfaringer — fra lærere, fra kunstnere, fra forretningsmenn, som har søkt å la Gud lede sin virksomhet i de store og små ting, slik at der ut fra hverdagens arbeid og de praktiske erfaringer stiger en kristen pedagogikk, kristen kunst, kristen forretningsmoral. Her går i ganske særlig grad den «kristne front» i dag, dette er det kristne verdenslag i aktivitet.

Den kristne front Vi skal få se den klarere rundt om i landene den dag røyken driver bort; vi skal få se at den er der. Og vi vil samtidig få se oppgaven klarere — et Europa som blør av tusen sår, historiens største misjonsmark og dens største kulturoppgave tillike — for en kirke som både er ambulansen og ildstøtten!

Når vi tenker på de oppgaver som foreligger, på det kristne eventyr som venter vår generasjon, erobringen utover og innover — da kan vi vel minnes med glede et ord som står i Johannes' første brev: Det er ennå ikke åpenbart hva vi skal bli. Kristendommen er det store perspektivs religion, det frematvendte sinns tro. Men forutsetningen for alle perspektiver, for vyer og visjoner, er at det enkelte menneske — i kristendommen heter det alltid *jeg* — ikke springer over det som er det første og det vesentlige, det daglige og stadige spørsmål til Gud: hva er *mitt* neste skritt, hva er *min* del i den store plan?

Eiliv Skard.

GRØNDAHL-TRYKK